

CEREN LORDOĐLU
İstanbul'da Bekâr Kadın Olmak

CEREN LORDOĐLU 1977 yılında İstanbul'da doğdu. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden lisans, ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nden yüksek lisans, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden doktora derecelerini aldı. 2000-2002 yılları arasında ODTÜ Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1998-2009 yılları arasında çeşitli sivil toplum kuruluşlarında proje ve program koordinatörü olarak görev yaptı. 2012 yılından beri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde uzman olarak görev yapmaktadır. Nehir'in annesidir.

İletişim Yayınları 2644 • Araştırma-İnceleme Dizisi 434

ISBN-13: 978-975-05-2445-5

© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)

1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Hande Dönmez

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Adem Erkoçak

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEREN LORDOĐLU

İstanbul'da Bekâr Kadın Olmak

Anneme ve babama...

İçindekiler

<i>SUNUŞ VE TEŞEKKÜR</i>	9
GİRİŞ	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
MEKÂNIN FEMİNİST OKUMALARI	19
Temel kavramlar.....	19
Araştırma yöntemi.....	26
İKİNCİ BÖLÜM	
DEĞİŞEN AİLE VE BEKÂR KADINLAR	49
“Aile”nin değişen tanımı.....	52
Türkiye’de aile yapısının değişimi.....	56
Türkiye sosyal politikalarının kıymetlisi: Aile.....	65
Türkiye’de sosyal politikaların görmediği bekâr kadınlar.....	72
Bekârlığın “kirliliği”.....	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KADINLARIN SESLERİNDEN BEKÂR OLMAK	85
Aile/akraba/arkadaşa yakın veya birlikte oturmak.....	85
<i>Birlikte çalışmak</i>	89
<i>“Yalnız da olmuyor, ailemin yanında olayım”</i>	92
<i>Aileden ayrı eve çıkmak ya da yer değiştirmek</i>	95

Sosyal destek ihtiyacına bağlı mekânsal düzenlemeler	101
Bekârlığın türlü halleri	111
Deęerlendirme	117

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAHALLE: GÜVENLİK ÇEMBERİ Mİ?

AHLÂK BEKÇİSİ Mİ?	119
Değişen mahallenin değişmeyenleri	119
Ev ve sokak geçişkenlięi	131
Mahalle ilişkilerinde mesafe	138
Baş etme yöntemi olarak taktikler, performanslar	142
Kadınların yaşadıkları çevre ilişkilerine dair anlatıları	149
<i>Kadıköy: "İstanbul'un yaşanabilir en güzel semti"</i>	150
<i>Bağcılar: "Hani işten dolayı olsun, işte artık çevre de hep buraya yığılmış."</i>	171
<i>Sarıyer: "Mahalleden birkaç kişi öğrenmiş benim durumumu, erzak falan kapıya getirmişler dün akşam"</i>	181
Deęerlendirme	191

BEŞİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN KENTSEL KAMUSAL ALANDA

FİZİKSEL GÜVENLİKLE İLGİLİ KORKULARI	193
Şehirde ihtiyatlılık ve korku	194
Kadınların mekânsal sınırlılıklarının erkek şiddetiyle ilişkisi	196
Türkiye'de kadına yönelik şiddet	201
Kadınların fiziksel güvenlik korkularına ilişkin anlatımları	213
Deęerlendirme	228
SONUÇ VE TARTIŞMA	231
KAYNAKÇA	239

SUNUŞ VE TEŞEKKÜR

Bu kitap 2016 yılında tamamladığım doktora tezinden yola çıkarak hazırlandı. Başlangıçta araştırma konusu üzerine düşünürken, daha önce yüksek lisansta da çalıştığım sosyal dışlanma, sosyal mesafe, sosyal sınır gibi konularla ilgileniyordum. Bekâr kadınların mekânla ilişkili görünür hale gelen sosyal dışlanma deneyimlerini inceleme arzumu Sevgili Hocam Meral Özbek'le paylaştığımda, “Demek bu konuya yazılmış!” demesiyle, tekrara düşme endişemi bir kenara bırakıp konuya sarıldım. Araştırma sorularım zaman içinde başka yönlere doğru evrildi, çeşitlendi. Kitapta bu aşamaları görebileceğinizi samıyorum.

Bekâr kadınlar üzerine araştırma yapmayı tercih etmem tesadüf değildi. Akademik bir ilgiden çok önce farklı bir yaşam deneyimi olduğunu anlamıştım. Çocukluğumdan beri ailemde, çevremde pek çok bekâr kadının farklı yaşamlarına tanık oldum, tedirginliklerini hissettim.

Türkiye’de daha önce bekâr kadınların mekânla bağlantılı deneyimleri üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlamadım. Umarım bu kitap, farklı yaşam deneyimlerinin akta-

rdığı araştırma alanına katkı sağlar. Görüşmeler sırasında, bana hayatlarından önemli, özel detayları aktaran kadınlardan bazıları –anlattıkları güçlenme hikâyelerinden kendileri de etkilenerek– “kitabına şunu da yaz, kadınlar korkmasın, biz güçlüyüz, yapabiliriz,” diyerek güçlenme öykülerini başka kadınlarla paylaşmak istediler. Bu sözler benim hem çalışmayı bitirme kararlılığında, hem de yaygın şekilde okunması arzusunda çok etkili oldu. Dolayısıyla şimdi kitaplaşması benim için büyük bir mutluluk. Bana zaman ayıran, hayatlarının önemli kesitlerini aktaran kadınlar olmasaydı bu kitap da olmazdı, hepsine çok teşekkür ederim.

Türkiye’de doktora yapan pek çok kişi gibi ben de bir yandan farklı bir işte çalışıp diğer yandan bu çalışmayı yürüttüm. Bu sırada ailem, yakın arkadaşlarım ve hocalarım çok destek oldular. Onlar olmasaydı tamamlayabilmem mümkün olmazdı.

Başta danışmanım Hürriyet Ögdül olmak üzere değerli öneri ve yönlendirmelerinden ötürü Fatma Ünsal’a, farklı bir bakış açısı sağlamasından ötürü Alev Özkazanç’a çok şey borçluyum. Araştırma sırasında her takıldığımda bana cömertçe zaman ayıran Yıldırım Şentürk’ün, özellikle kitaplaştırma sürecinde detaylı okuma ve tavsiyeleri ile çok emeği var, çok teşekkür ederim. Çalışma azmine, yeniliklere olan merakına hayranlık duyduğum değerli hocam Murat Güvenç, her zaman olduğu gibi bu araştırma sırasında da bana her türlü kaynağı açtı ve fikirleriyle farklı bakış açıları yakalayabilmeme imkân tanıdı, kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

İçinden çıkamadığım, derdimi nasıl anlatacağımı bilemediğim zamanlarda yardımına koşan arkadaşlarım Özgür Sevgi Göral’a, Begüm Özden Fırat’a; bir bölümü detaylı okuyup tavsiyelerde bulunan Ebru Aykut’a; haritaları çizen Murat Tülek’e, harika bir tartışma ortamında yazdıkla-

rıma öneriler, eleştiriler getiren İstanbul Toplumsal Araştırmalar Grubu'na ve bu araştırmanın kitap haline gelmesinde tüm emeği için Tanıl Bora'ya çok teşekkür ederim.

Bu kitap üzerinde çalışırken birlikte geçireceğimiz pek çok zamandan çaldığım kızım Nehir'e gösterdiği anlayış ve sabır için minnettarım. Çalışmanın neredeyse tüm aşamalarında yanımda olan, bana her zaman güç veren, anlayışını eksik etmeyen Yağız'a müteşekkirim.

GİRİŞ

Didem arkadaşlarıyla Taksim'de buluştuktan sonra akşam tek başına eve dönüyordu. Sarıyer'de sevimli bulduğu mahallesine, evine. Arkadaşlarıyla sohbeti uzadıkça ve saat ilerledikçe, otobüs bulma imkânının kalmadığını, minibüse bineceğini düşünüp huzursuzlanmaya başlamıştı. İstiklal Caddesi'ndeki kalabalığın içinden hızlı adımlarla ilerleyip Beşiktaş dolmuş durağına ulaştı ve hemen dolmuşla Beşiktaş'a geldi. Beşiktaş'ta Sarıyer minibüslerine binmeden evvel düşündü. Taksiye binse ne kadar tutardı? En son bindiğinde kırk beş lira tutmuştu, ama epey zaman olmuştu. Acaba sonrasında zam gelmiş miydi? Cüzdanında yeterince nakit parası olup olmadığını kontrol etti. Ertesi gün eve gelecek tamircinin de akıtan musluğu değiştirmek için ne kadar isteyeceği belli değildi. Hızla minibüslerin olduğu tarafa doğru yöneldi ve en arka dörtlü koltuğun cam tarafına oturdu. Bütün koltukların dolmasını beklemeden minibüs hareket etti. Kısık sesle radyo çalıyordu. Didem minibüsün içinde kimler var diye hızlı bir bakış atıp, camdan şehrin ışıklı yollarını, vitrinlerini izlemeye başladı. Bir an önce evde ol-

mak istiyordu, oysa daha en az yarım saat, kırk beş dakikalık yolu vardı. İşyeri Sarıyer’de olmasa yine de orada oturur muydu? Evini ve mahallesini çok seviyordu ama arkadaşlarıyla şehir merkezinde buluştuğunda, bir etkinliğe katılmak istediğinde, gece geri dönüş kısmı çok zor oluyordu. Minibüste ineceği durağa yaklaştıkça yolcu sayısı azaldı. Normalde evine daha yakın olan ve gündüzleri her zaman indiği yerde inerse alt geçitten geçmesi gerekecekti. Bir önceki durakta indi. Oradan yürüdüğünde mesafe uzuyordu ama daha aydınlıkta geçtiği yerler ve alt geçit kadar ıssız değildi. Yürürken adımlarını hızlandırdı. Burası bir önceki geçişinde daha aydınlık değil miydi? İçtiği biranın en ufak bir etkisi kalmamıştı. Şu an tek istediği sokağın başındaki bakkalın açık ışıklarını görmektir. Adımlarını hızlandırdı. Aklından tüm olasılıklar ardarda geçiyordu ve kalbinin atışını yavaşlatma imkânı kalmamıştı. Yanından geçmek zorunda olduğu boş parkta bir gölge gördü. Korkusunu belli etmeden ne olduğunu görmek istedi, oyalanmadı, adımlarını hızlandırdı. Sonunda bakkalın ışığını gördü ve yavaşladı. Bağırsa duyulabileceği bir mesafeye gelmişti. Yavaşladı. Sakinleşti.

Didem’in yaşadıkları kadın olarak pek çoğumuza tanıdık, bildik gelmiştir. Kadınların kentte yaşadıkları korkunun farklı katmanları var, ancak fiziksel güvenlikle ilgili olan bunların arasında en belirgin olarak öne çıkanıdır. Türkiye’de yapılan araştırma, haber ve çalışmalarda kadınların kentte yaşadıkları sınırlılıkların ve eşitsiz mekân kullanımının belirgin işaretlerini görürüz. Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi’nin “Kadına Karşı Şiddete Son” imza kampanyası kapsamında, katılımcılara sorulan “Kadına karşı şiddetin sona erdiği bir dünyada ilk yapacağım şey nedir?” sorusuna verilen yanıtlar da kadınların kentte güvenlikle ilgili korkularını gösterir: “Korkusuzca sokağa çıkabileceğim”, “Gece tek başıma şehrimi keşfedebileceğim” (Çur,

2005: 125). Türkiye’de kadının kamusal alandaki varlığı, 19. yüzyılda olduğu kadar tekinsiz ve düzenlenmesi gereken bir durum olarak ele alınmasa da bugün hâlâ tanımlı, sınırlı mekân ve zamanlarda mümkün oluyor. Bu noktada kadının şehirdeki mevcudiyetinde erkekle eşit fırsatlara ve katılım imkânlarına sahip olmaması tarihsel ya da coğrafi farklılıklardan öte, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin mekân üzerinden yeniden inşası ve görünürlüğü şeklinde karşımıza çıkıyor (Alkan, 2009; Cantek vd., 2014; Kümbetoğlu, 2001; Toprak vd., 2008).

Akşam eve döneceğimiz saate göre rota belirlemek, evden çıkarken şehrin nerelerinden geçeceğimize göre kıyafet seçmek gibi gündelik hayatımıza dair ayrıntılar yanında bir de pek görünür olmayan konular var: Yalnız yaşayacaksak ve ekonomik imkânlarımız dolayısıyla seçme imkânımız varsa, şehrin neresinde oturmak daha güvenli ve rahat olur? Mahalle hayatı, çocuğu olan bekâr bir kadın için siteye göre daha mı güvenli? Yaşadığımız yerde çevremizle kuracağımız ilişkilerin sınırları olmalı mı? Erkek arkadaşlarımızın eve girip çıkması sorun olur mu? Ailemizin ya da arkadaşlarımızın oturduğu mahallede yaşamak, bekâr kadın olarak yaşamının kolaylaştırıcısı olabilir mi? Bütün bu sorulara kadınlar erkeklerden farklı şekillerde yanıt ararlar.

Bu çalışma ile İstanbul’da birbirinden farklı sınıfsal ve kültürel özelliklere sahip bekâr kadınların mekânla ilişkili yaşadıkları sınırlılıkları ve aynı zamanda bunlarla baş etme, direnme yöntemlerini ve güçlenmelerini, anlatımları üzerinden görünür kılmayı amaçladım. Mekânla toplumsal cinsiyet arasındaki karşılıklı ilişkinin takibini, yaşanan sınırlılıklar üzerinden yapmak farklı bakış açılarını yakalama imkânı sağlayabilir. Mekânı kadınları bütün bütün sınırlandıran, hapseden bir yaklaşımdan ziyade çelişkileri barındıran, direnme ve sınırları zorlama imkânı yaratıp, güçlendiren bir

süreç olarak ele aldım. Kadınların sınırlandırmalara karşı direnme imkânlarını gündelik hayatlarının parçası olan mekânla ilişkileri üzerinden anlamaya çalıştım. Bu baş etme yöntemlerini, onların anlatımları üzerinden görüp anlamaya çalışmakla birlikte, sınırların ve ataerkil baskının gücü ile de tekrar tekrar karşılaştım. Erkeklerin giremediği, sadece kadınların sınırlı zamanda kullandığı bazı mekânları (kadın matineleri, kına geceleri, bekârlığa veda partilerinin yapıldığı bazı eğlence mekânları), gündelik hayatın baskı ve sınırlandırmalarını görünür kılmada doğru örnekler olmayacağına inandığımdan bu çalışmaya dahil etmedim. LGBT bireylerin de kadınların yaşadığına benzer korkuları kentsel kamusal mekânlarda yaşadıklarını yapılan çeşitli yayın ve araştırmalardan biliyoruz, ancak bu çalışmada inceleme grubunu kadınlarla sınırlı tutmayı tercih ettim.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve mekân, karşılıklı ve sürekli olarak birbirlerini inşa eden, çeşitlenip, farklılaşan, birbirinden bağımsız ele alınması mümkün olmayan toplumsal süreçlerdir. Henri Lefebvre'in (1991) ifadesiyle söyleyecek olursam mekânı, sahnelenecek oyun için dekorun yerleştiği statik bir alan olarak ele almamaya çalıştım. Toplumsal cinsiyet ilişkileri ile mekân, yer arasındaki karşılıklı ilişkileri görebilmek, eşitsiz güç ilişkilerinin mekân üzerinden nasıl inşa olduğunu açıklayabilmek için, mekânı nasıl tarif ve takip ettiğim önem kazanıyor. Bu tarif için çok gerilere değil, 1970'lere kadar gitmeyi yeterli buluyorum. 1970'ler sonrasında mekânla ilgili literatürde ağırlık kazanan yaklaşım ilişkiyel mekân anlayışıdır. Mekân ilişkiyeldir, çünkü nesnelere diğer nesnelere ilişki halindeki bir sistemde var olabilirler. Mekân çok katmanlı, heterojen ve çokludur (Elden, 2009). Buna bağlı olarak da toplumsal olan aynı zamanda mekânsaldır yaklaşımı ağırlık kazanmıştır. Bu yaklaşımda ne mekânın toplumsal ilişkilerden bağımsız olduğu, ne

de toplumsal ilişkilerin tek taraflı mekânı belirlediği fikrine hapsolmayan, toplum-mekân arasında karşılıklı ilişki ve inşayı gözeten bir yaklaşım çerçevesi sunulur (Özgür, 2010).

Toplumsal cinsiyet ve yer, mekân arasındaki karşılıklı inşâ sürecini en etkili şekilde ortaya koyan teorisyenlerden biri, *Space, Place and Gender* (1994) (*Mekân, Yer ve Toplumsal Cinsiyet*) adlı kitabıyla Doreen Massey'dir. Massey mekânı farklı, dinamik ve karşılıklı ilişkilerin ortak ürünü olarak görür ve çoklu bir mekân anlayışı önerir (Massey, 1994; Massey, 2005). Temelde savunduğu, ilişkisel mekân yaklaşımıdır (Elden, 2009). Mekân, çoğul ve heterojen ele alınması dolaısıyla da sürekli ve bitmeyen bir inşâ sürecindedir. Bu durumda, tek çeşit bir mekândan ziyade, çoklu bir mekân söz konusudur. Massey'e göre mekânsal olan, en gerçek anlamda, toplumsal olarak inşâ edilir ve mekânsal olanı anlamak ekonomik ve toplumsal analizi gerektirir. Sosyal ve mekânsal değişim bütünüün parçalarıdır (Massey, 1994: 22). Bu tür bir yaklaşımın sunduğu zemin bekâr kadınların mekânla, yerle karşılıklı olarak kurdukları ilişkiyi ve bu alandaki eşitsizlikleri görünür kılmak açısından kurucu bir role sahiptir.

Massey, dört farklı özelliklerle gelişen yeri tanımlar: 1) Yer kesinlikle statik değildir. Eğer yeri, sosyal ilişkilerle ilişkili şekilde ele alacaksak, o zaman mekân da sosyal etkileşimle kavramsallaştırıldığında süreçlerden meydana gelir. Zaman içinde donmamıştır. 2) Ayrıca yerlerin mutlak sınırları olmak zorunda değildir. Belli çalışmaları gerçekleştirmek için sınırlara ihtiyaç duyarız ama yeri kavramsallaştırmak için sınırlar gerekli değildir. 3) Yerlerin tek kimlikleri olmak zorunda değildir. İçsel çekişmelerle dolu olabilirler. 4) Bir yerin spesifikliğı sürekli yeniden meydana gelebilir, içselleşmiş bir tarih sonucundaki spesifikleşme değildir. Spesifikleşmenin pek çok kaynağı vardır: yerin benzersizliğı (Massey, 1994: 155).

“Mekân... tahakküm ve itaatin, dayanışma ve işbirliğinin, karmaşık ilişkiler ağıdır” (Massey, 1994: 161). Yerler ve yer temelli kimlikler sınırlı değil, açık, geçirgen ve akışkan oluşlardır ve devamlı “süreç içinde” sayısız başka yerle ilişki içindedirler (Massey, 1994). Massey, Haraway’ın farklılık geometrisi kavramına gönderme yaparak, mekânı güç geometrisi olarak tarif eder. Bu güç geometrilerinden biri de toplumsal cinsiyet ilişkileridir. Mekânın tekil değil çoğul olduğu anlayışına benzer şekilde cinsiyetlerin de çoklu ve değişken olduğu söylendiğinde, insanlar ile yerler arasındaki bağların sürekli yeniden şekillenen, güçlü ve olumsal, sürekli ve değişken olduğu da ifade edilebilir (Bondi ve Davidson, 2005: 19-20).

Peki, Massey’nin yanı sıra mekân, yer ve toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine kuramsal tartışmalarda kimleri ve hangi kavramları bu çalışmayla ilişkili buldum ve açıklayıcı bağlantılar keşfettim?